

стану міських екосистем, популяризація знань про «екологію під ногами» як важливої складової комфортного міського життя.

Для дослідження міських ґрунтів у краєзнавчому аспекті використовуються комплексні методи: польові спостереження (відбір проб, опис профілю, фіксація місцевих умов); картографічні методи (створення тематичних карт і схем забруднення, зонування ґрунтів за типами використання); геохімічні аналізи (визначення вмісту металів, органічних речовин, рН, гумусу); порівняльно-історичний аналіз (зіставлення сучасних даних із архівними матеріалами, старими планами міста, описами природних умов); геоінформаційні технології (ГІС) для моделювання просторової структури міських ландшафтів.

Використання таких методів дозволяє створювати детальні «ґрунтові портрети» міських районів, які можна інтегрувати у краєзнавчі атласи або туристично-освітні маршрути.

У краєзнавчому контексті міські ґрунти виконують кілька важливих функцій: виступають індикатором екологічного стану міського середовища; відображають етапи історичного розвитку території; є об'єктом природоохоронних заходів, оскільки сприяють підтриманню біорізноманіття у межах міста; формують основу для екологічної освіти і виховання населення.

Таким чином, вивчення міських ґрунтів дозволяє об'єднати локальну природничу інформацію з історико-культурними знаннями, що є характерною рисою географічного краєзнавства.

Міські ґрунти – це не лише техногенно змінені компоненти урбанізованого середовища, а й цінний об'єкт географічного краєзнавства, який поєднує природничі, екологічні та історико-культурні аспекти. Їх дослідження сприяє комплексному розумінню розвитку міських ландшафтів, підвищенню екологічної свідомості населення та збереженню природної спадщини міст.

Включення теми міських ґрунтів до краєзнавчих програм і освітніх практик є перспективним напрямом розвитку сучасної географічної освіти та регіональних досліджень в Україні.

УДК 911.5:911.3(477.51)

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ СЕЛИТЕБНИХ ЛАНДШАФТІВ МЕЗИНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ

*Яковенко О.І., кандидат біологічних наук
доцент кафедри екології, географії та природокористування,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка,
старший науковий співробітник Мезинського НПП*

Мезинський національний природний парк (Мезинський НПП) – один із найцінніших природних та культурно-історичних комплексів Лівобережного Полісся. Розташований у північно-східній частині Чернігівської області, у межах

колишнього Коропського (нині – Новгород-Сіверський) району, він охоплює унікальні природні ландшафти долини річки Десни, давні поселення, а також пам'ятки археології світового значення – зокрема Мезинську палеолітичну стоянку.

Формування сільських селитебних ландшафтів на території сучасного парку має тривалу історію, що відображає взаємодію природних умов, господарської діяльності та соціокультурних процесів. Вивчення історико-географічних аспектів розвитку поселень дозволяє глибше зрозуміти закономірності формування культурного ландшафту та визначити сучасні підходи до його збереження.

Територія сучасного Мезинського НПП була заселена ще в епоху пізнього палеоліту (понад 20 тис. років тому). Мезинська стоянка, відкрита 1908 року Ф. Вовком, стала символом давнього освоєння території людиною та входженням цього регіону у коло світових археологічних пам'яток. Вона засвідчує, що територія вже тоді мала сприятливі природні умови: наявність водних ресурсів, мисових форм рельєфу, лісів і мисливських угідь.

У подальші історичні епохи, особливо в часи Київської Русі, територія сучасного парку входила до складу Сіверщини – регіону з густою мережею сільських поселень, що формувалися переважно у заплавах і надзаплавних терасах Десни та її приток. Тут проходили важливі шляхи сполучення, що сприяло розвитку землеробства, бджільництва та ремесел.

У XVII–XVIII ст. села Мезин, Радичів, Городище та інші стали типовими прикладами ландшафтів традиційного українського села – з вулично-груповим типом забудови, садибними ділянками, городами, лісосмугами і польовими масивами навколо. На розвиток поселень впливали як природні фактори (рельєф, ґрунти, водна мережа), так і історико-політичні (входження до складу Гетьманщини, пізніше – Російської імперії).

Розташування населених пунктів Мезинського НПП зумовлене специфікою рельєфу: більшість сіл розташована на підвищеннях над заплавою Десни, що забезпечувало захист від повеней і водночас близькість до води. Переважають лесові та супіщані ґрунти, придатні для рільництва.

Важливу роль відігравала й лісистість території: навколишні ліси забезпечували матеріали для будівництва та паливо, а також формували стійкі екологічні ніші для традиційних форм господарства. Таким чином, сільські селитебні ландшафти Мезинського регіону формувалися як результат оптимального використання природного середовища з урахуванням локальних умов.

Етапи трансформації селитебних ландшафтів:

1. Давній період (палеоліт – раннє середньовіччя) – формування перших поселень у зонах природного комфорту; адаптація людини до умов долини Десни.

2. Козацько-гетьманська доба (XVII–XVIII ст.) – розквіт сільського розселення; становлення традиційного типу українського села; впорядкування землекористування.

3. Імперський період (XIX – початок XX ст.) – зміцнення сільськогосподарської спеціалізації; поява планувальних змін у селах під впливом аграрних реформ.

4. Радянський етап (1930–1980-ті рр.) – колективізація, укрупнення господарств, руйнування традиційного селянського ландшафту, індустріалізація сільської інфраструктури.

5. Сучасний період (з 1990-х рр.) – відродження локальних традицій, зростання туристично-рекреаційного значення території, формування нового типу культурного ландшафту на основі поєднання природоохоронних і господарських функцій.

На сьогодні сільські поселення в межах Мезинського НПП (Мезин, Деснянське, Радичів) характеризуються зменшенням населення, старінням демографічної структури та занепадом частини господарських об'єктів. Водночас природна мальовничість і культурна спадщина цих сіл створюють передумови для розвитку екотуризму та етнографічного туризму.

Однією з актуальних проблем є збереження традиційної забудови – дерев'яних хат, господарських споруд, планувальної структури вулиць. Під впливом сучасних матеріалів і будівельних технологій автентичний вигляд сіл поступово втрачається.

Для підтримання сталого розвитку необхідно поєднувати охорону історико-культурної спадщини з програмами місцевого економічного розвитку — створенням туристичних маршрутів, відновленням ремесел, популяризацією місцевих ландшафтів як об'єктів природної та культурної спадщини.

Історико-географічні аспекти формування сільських селитебних ландшафтів Мезинського НПП відображають багатовікову взаємодію людини і природи. Ця територія є прикладом гармонійного поєднання природних компонентів та культурної спадщини, де простежується еволюція поселень від первісних стоянок до сучасних сіл.

Збереження історико-ландшафтної структури Мезинського регіону має важливе значення не лише для наукових досліджень, а й для розвитку еколого-туристичного потенціалу, відновлення локальної ідентичності та забезпечення збалансованого використання природних ресурсів.